

Szentkatolnai Bálint Gábor: a világjáró nyelvzseni

Bálint Gábor of Szentkatolna: explorer and linguistic genius

VERES Enikő¹, BARTHA Dániel-Zsolt²

¹ angol- és földrajztanár
Molnár Józsiás Általános Iskola
Kézdivásárhely, Nemere u. 2. sz. tel.: 0267 362 691
fax: +40 267 362 691, e-mail: veres_eniko@molnarjozsias.ro
honlap: www.molnarjozsias.ro
² geológus
Vikuv-Ro Kft.
Kézdivásárhely, Petőfi Sándor u. 4. sz. tel.: 0744 307 321
e-mail: vikuvro@yahoo.com

Abstract

Bálint Gábor is one of the least commemorated Transylvanian scholars, almost completely unknown to the public. This obscurity is in stark contrast with his extraordinary list of achievements in the field of Historical Linguistics. More specifically, he studied the origins of the Hungarian language, going against the Finno-Ugric theory prevalent at the time (and, to some extent, even nowadays). In this work, we aim to briefly present his travels across the East, and his academic journey well, starting from his childhood years until his death. We will highlight some of his scholarly achievements, along with their academic reception at the time. It our hope that this work can help shed some light on this interesting character, while also highlighting the importance of studying scientific history from a broader political context.

Keywords: Bálint Gábor, orientalist, Eurasian languages, linguistics, explorer

Kivonat

Szentkatolnai Bálint Gábor háromszéki nyelvész joggal lehet zseninek tekinteni. Meggyőződése volt, hogy a nyelvtörténeti kutatásokhoz az út csakis a nyelvek magas szintű elsajátításán keresztül vezet, hiszen csak így lehet intuitíven egymással szembeállítani két nyelvet. Ezért élete végére több mint 30 nyelvet beszélt folyékonyan, amelyeknek egy részét direkt módon, keleti utazásai során tanulta meg, hihetetlen sebességgel. Összefonódnak nála tehát a konkrét, expedíciók által szerzett tapasztalatok a nyelvtörténeti felfedezésekkel. Külön említést érdemel a magyar nyelv eredetére vonatkozó elmélete, miszerint az a turáni nyelvcsalád tagja. Ez szembement az akkoriban elfogadott (és napjainkban még mindig népszerű) finnugor elmélettel, és a vita politikai hátszelének következtében Bálint Gábor nem lehetett tagja a Magyar Tudományos Akadémiának; az eset jól szemlélteti a tudomány és a politika kölcsönhatását, fontos jelzője annak, hogy a tudománytörténetet nem lehet vákuumban tanulmányozni.

A szakmai akadályok ellenére Bálint Gábor kutatásai korántsem érnek véget itt, utazásai folytatódnak, majd külföldi akadémiákat tanítóként dolgozik, majd hazatér, és Kolozsváron tölt be tanszékvezetői állást haláláig. Nem kérdés, hogy a jövőben érdemes lenne mélyrehatóbban tanulmányozni nem csak a nyelvészeti kutatásait, hanem az életét is, hiszen a hatalmas mértékű nyelvi tudás társulása a rendkívüli életúttal egyedi szereplővé teszi Bálint Gábort a magyar tudománytörténetben.

Kulcsszavak: Bálint Gábor, keletkutató, eurázsiai nyelvek, nyelvészet, felfedező

Erdély legkeletibb csücske (a mai Kovászna megye) több ismert felfedezőt, Keletet megjáró utazót adott a világnak. Közülük néhány példa Kőrösi Csoma Sándor és Barátosi Balogh Benedek, valamint a méltatlanul elfeledett Bálint Gábor.

Bálint Gábor 1844. március 13-án született egy 12 gyermekes család harmadik gyerekeként Szentkatolnán. Édesapja, Bálint Endre tanította meg fiát írni és olvasni, amikor az csupán hatéves volt.

1852-ben a szentkatolnai falusi iskolába írták, amit hamar megutált, mivel nagyon komolyan vették a katolikus dogmatika tanítását, aminek Bálint Gábor nem látja értelmét. Sokszor ellóg az iskolából (ebben az időben nem volt kötelező az iskolába járás). Második osztályos korában végleg kimaradt szülőfaluja iskolájából, miután büntetéssel fenyegetve tették kötelezővé a templomi jelenléte.

1856-ban szülei beíratják a Kézdivásárhelyen lévő kantai Minorita Barátok elemi iskolájába. Ekkor már elég jól beszéli a német nyelvet, amit édesapjától tanult. Ezt követően a csíksomlyói Ferenc-rendi Barátoknál végzi az elemi iskola III és IV-ik osztályát, kitűnő eredménnyel. 1859-ben ugyanitt elvégzi a gimnázium első osztályát és megtanul latinul. Majd a gimnázium második osztálya alatt magánszorgalomból megtanul olaszul és franciául.

Mire eléri a gimnázium harmadik osztályát, olyan szinten megtanul görögül, hogy tanárát túlszárnyalva ő tanítja társainak a görög nyelvet. A negyedik osztályt már Marosvásárhelyen végzi, ahol tökéletesíti az olasz és francia nyelvtudását és megtanul héberül olvasni. A gimnázium ötödik osztályát Székelyudvarhelyen végzi, első tanulóként, akárcsak az előbbi éveket. A nyári szünetekben jómódú leányokat és fiukat tanít nyelvekre szülőfalujában.

Magánszorgalomból tanulja a török nyelvet, mellette a perzsa és örményt is, mivel őt idézve „a francia török nyelvtanból megtudtam, hogy a mívelt török nyelv e három nyelvből van összetéve”. 1864-ben Nagyváradon beiratkozik egy püspöki papi liceumba, mivel szüleinek az volt a kívánsága, hogy pap legyen. Egy évi próbálkozás után feladja.

1865-1866 telén a nyolcadik osztályt kitűnő eredménnyel végzi egy cisztercita-rendi gimnáziumban Nagyváradon. 1866-ban a szülei által küldött 10 arannyal Bécsbe utazik, de nem sikerül bejutnia a Keleti Akadémiára, ezért Budapesten a jogi szakra iratkozik.

1868-1869-ben Budapesten elvégzi a jogi kar második évét, a bölcsészeti karon olasz francia és perzsa nyelvet tanul. Megismerkedik Vámbéry Árminnal a világhírű magyar turkológussal, aki segíti a tehetséges fiút. Az egyetem harmadik évében megismerkedik Fogarasi János legfőbb törvényszéki bíróval, a *Magyar nyelv nagy szótára* szerkesztőjével, akinek a tanácsára elkezd mongolul és oroszul tanulni. Felcseréli a számára ellenszenves katolikus vallást unitáriusra, amit haláláig megtart.

Ezen évben a Magyar Akadémia egy fiatal nyelvészt keres egy ázsiai utazásra. Fogarasi János biztatására Bálint Gábor nekivág ennek a kalandos útnak. Célpontja Oroszország és Kína, hogy a mongol és mandzsu nyelveket tanulmányozza. 1871. júniusában indul, az út négy évre volt tervezve. Fontosabb megállók: Galac, Odessza, Moszkva, Nyizsnyij Novgorod, onnan hajóval Kazánba megy. Itt megtanul tatárul, megismerkedik a tatár folklórral és tanulmányozza a votják, csuvasz és cseremiszi nyelveket.

1871 őszen, egy gőzösön leutazik Asztrahánba. E város három részből áll: muszka, tatár és örmény. Itt tökéletesíti mongol nyelvtudását. Majd meglátogatja a Kalmükök földjét, aztán Szentpétervárra utazik ahol finnül tanul. Pomucz György segítségével megkapja a cártól az engedélyt mongóliai utazására.

1873 februárjában indul Szentpétervárról Nyizsnyij Novgorodba. Postaszánnal nagyon zord téli körülmények között 5049 km-t tesz meg Irkutszk városáig (230-szor vált postaszánt). Közben érinti Kazán és Perm városokat, s március közepén érkezik Jekatyerinburgba, majd Omszkba. Az orosz - kínai határtól tevékaravánnal utazik tovább embert próbáló körülmények között. Április 20-án megérkezik Urgába (1924 óta Ulán Bátor). Majdnem fél évet tölt itt a mongol nyelv tanulmányozásával. 1873 őszen visszamegy Szentpétervárra és 1874 februárjában hagyja el Oroszországot. A feldolgozott anyagot bemutatja a Magyar Akadémián. Ellentétbe kerül a finnugor rokonságot valló Hunfalvy Pál és Budenz Józseffel, amiért nagyon sok megaláztatásban van része. 1875-1877 között a budapesti egyetemen magántanári pozíciót tölt be.

1877-ben Gróf Széchenyi Béla expedíciót szervez Mongóliába és Indiába. Az expedícióban a nyelvész Bálint Gábor mellett Lóczy Lajos geológus és Kreitner Gusztáv térképész vesz részt. Bálint Gábor a dél indiai Bangaloréban két hónap alatt megtanul tamilul. Ezután két évtizedet szentel a tamil kutatásnak, melynek eredményeként megjelent a „Tamul (Dravida) tanulmányok” című könyve.

1878 júniusában betegsége miatt Shanghajból visszatér Budapestre.

Barátságban volt Arany Jánossal, aki azt írja róla „Igazi vasfejű székely a Bálint, nem arra megy, amerre Hunfalvy int”. (<https://www.facebook.com/ujgurmagyar/>)

Bálint Gábor nem fogadja el mentorának, Vámbéry Árminnak a magyar nyelv törökkel való rokonságát, sem a finnugor nyelvrokonságot, egy harmadik álláspontot képviselve. Szerinte a tamil nyelv a turánság legrégebb írott okmánya és tamil féle nyelvek a magyarral szoros összefüggésben állnak. Őt idézve: „Az egész suomi rokonság csak arra jó, hogy a dicső némettségbe olvadást tekintsük egyedüli magasztos dolognak”.

Az általa képviselt nyelvi irányzat miatt nem javasolják a Magyar Tudományos Akadémia tagjának, nem kap munkát, ezért lelkiileg összetörve, megcsömörölve a politikumtól, eltűnik a közéletből. „Én tehát

fölveszem a vándorbotot, melyet előbb nemzeti tudományosságunk érdekében hordozék, hogy új hazában keressek magamnak egzisztenciát, amelyet itthon megteremteni nem sikerült, mert még az Isten sem kívánhatja, hogy én annyi év küzdés után dühös elleneim kegyelméből tengjék-lengjék” (Egyik távozó számadása Pesti Napló 1879. május 2. 107. szám)

1879-1892 között, mint sok év után kiderült, az Oszmán birodalomban tanít nyelveket, majd egy ideig Athénban arab nyelvet tanít. Eközben változik a politikum, az Akadémián is belátják, hogy ez az óriási tehetség csak a hazát kellene szolgálja, ezért Jakab Elek történész kezdeményezésére bizottság alakul, hogy hazahívják Bálint Gábort. 1893-ban eléri, hogy kinevezzék Kolozsvárra, a Ferencz József Tudományegyetemre az ural általi tanszék tanárának és tanszékvezetőjének, ahol haláláig tanít.

Már kolozsvári tanárként felkérlik, hogy vegyen részt 1895-ös Zichy Jenő által szervezett kaukázusi expedícióban, amely a magyarság és kaukázusi népek rokonságát volt hivatott tanulmányozni. Bálint Gábor az expedíció alatt nagyon gyorsan elsajátítja a cserkesz (kabard) nyelvet. Ezen az úton részt vett Szádeczky Kardoss Lajos történész is. Megtanulja a cseremiszek nyelvét, azt állítván, hogy a magyar nyelvvel közeli kapcsolatban áll. Szerinte a magyar egy turáni nyelvcsalád tagja, Fogarasi Jánossal a hun-szkita eredet elmélet híve volt (*Dr. Szentkatolnai Bálint Gábor: A honfoglalás revíziója, vagyis a hún, székel, magyar, besenye, kún kérdés tisztázása. Kolozsvár, 1901*). Bálint Gábor azzal is beírta a nevét a magyar nyelvészet történetébe, hogy ő volt Magyarországon az eszperantó nyelv egyik első úttörője.

1912-ben nyugdíjba vonul, majd 1913-ban Temesváron váratlanul elhunyt.

Bálint Gábor első igazi méltatása Kolozsváron történik. 1944-ben az Erdélyi Múzeum Egyesület megemlékezik Bálint Gábor születésének századik évfordulójáról. 1945-ben György Lajos megjelentet egy cikket „Bálint Gábor emlékezete” címmel. A szentkatolnai tanító, Bakk Pál 1969-ben közreadja a Bálint Gáborról gyűjtött helyi megemlékezéseket. 1994-ben születésének 150 éves évfordulóján Szentkatolnán és Kolozsváron tudományos ülést tartanak. A Szentkatolnán tanító dr. Borcsa János több könyvet jelentetett meg róla. Obrusánszky Borbála mongolista számos cikkel emlékezik Bálint Gábor munkásságáról.

Legmaradandóbb művei:

- Török nyelvtan (1875)
- Kazáni tatár nyelvtanulmányok (1877)
- Tamul (dravida) tanulmányok (1900)
- Kabard nyelvtan (1900)
- Kabard-magyar-latin szótár (1904)

Szentkatolnai Bálint Gábor közel harminc nyelven beszélt. A klasszikus nyelvek mellett számos keleti nyelvet és nyelvjárást ismert. Munkáját csak napjainkban kezdik igazán értékelni.

A nyelvész zseni egy másik oldalát is be szeretnénk mutatni: a világutazó Bálint Gábort. Kőrösi Csoma Sándor több mint 10 000 km-et tett meg utazásai során, Bálint Gábor ennek két és félszeresét. Igaz pár évtizeddel később, és az utazásai anyagi hátterét (elég szűkösön) a Magyar Akadémia állta. Talán gyalog is kevesebbet tett meg, mint nagy elődje, de utazásai során nagyon sokszor mostoha körülmények között kellett helytállnia.

Az orosz – mongol határig postaszánon utazott, gyakran -35 °C alatti hőmérsékletet is el kellett viselnie. Mongóliába érve tevekaravánnal folytatta útját, mostoha körülmények között, sok nélkülözésben volt része, de soha nem panaszkodott az utazásai körülményeire.

Ezután következik a Széchenyi Béla által szervezett belső ázsiai expedíció, ahol trópusi és sivatagi éghajlattal kellett megküzdenie. Sajnos megbetegszik és fél év után Sanghajból hazatér.

Tanítói évei alatt a kolozsvári egyetem diákjai a nyelvek széles skáláját sajátíthatták el egyetlen tanártól: kabard, japán, dravida, arab, mongol, mandzsu. Egy ideig finnt is tanított, ezt jórészt arra használta fel, hogy bizonyítsa az akadémikusok hibáit és elvesse a finnugor eredet létjogosultságát. Megdöbbenő belegondolni, hogy valószínű ő volt a világon az egyetlen nyelvész, aki ezt megtehetette, hiszen 30 nyelv ismeretével a tarsolyában, olyan nyelvi, nyelvészeti és néprajzi tudást tudhatott magáénak, ami feljogosította őt az ítéletalkotásra.

Péntek János, a Babeş-Bolyai Tudományegyetem professzora, így fogalmaz:

„Úgy kell Őt látnunk, mint a nyelvek között hajózó Kolumbuszt. Rendkívüli nyelvtudásával azonnal érzékelt bármely újonnan megismert nyelv jellegét, típusát, a magyarral való jellegbeli egyezését, ám ezt mindjárt a történetiség, a rokonság nyelvére fordította le. Hogy a rokonság bizonyításának más, külön módszertana van arról egyszerűen nem akart tudomást venni.” (Borcsa János, 2017 *Szentkatolnai Bálint Gábor, VÁLOGATOTT MŰVEK*, Hargita Kiadóhivatal, Csíkszereda)

IRODALMI HIVATKOZÁSOK

- Bakk P., *Bálint Gábor Szentkatolna emlékezetében*, Szentkatolnai Krónika. Hely- és művelődéstörténeti dolgozatok, Ambrózia Kiadó, Kézdivásárhely, 2001, 177-187.
- Bálint G., *Hogyan utaznak ázsiai Törökországban? Bálint Gábor felolvasása Kézdi-Vásárhelyt, 1890 július 20-án*, SZÉKELY NEMZET, 1890, 116 szám.
- Bálint G., *Hogyan utaznak ázsiai Törökországban? Bálint Gábor előadása Zágonban, az aug. 17-én tartott Mikes ünnepélyen I*, SZÉKELY NEMZET, 1890, 130 szám.
- Bálint G., *Hogyan utaznak ázsiai Törökországban? Bálint Gábor előadása Zágonban, az aug. 17-én tartott Mikes ünnepélyen II*, SZÉKELY NEMZET, 1890, 131 szám.
- Bálint G., *A honfoglalás revíziója, vagyis a hún, székely, magyar, besenye, kún kérdés tisztázása*. Kolozsvár, 1901
- Borcsa J., *Szentkatolnai Bálint Gábor*, Kolozsvár, Erdélyi Múzeum Egyesület, 18., Erdélyi Tudományos Füzetek sorozat, 1994, 220).
- Borcsa J., *Szentkatolnai Bálint Gábor*, Válogatott művek, Hargita Kiadóhivatal, Csíkszereda, 2017.
- Für L., *Világjáró magyarok*, Népszava Kiadó Vállalat, Budapest, 1990, 223-237.
- Obrusánszky B., *Nyomozás Bálint Gábor hagyatéka után*, ACTA SICULICA, 2007, 527-514.
- Bálint G., *Szentkatolnától Mongolországig. Önéletírás és útirajz*. Aluta. Tanulmányok és közlemények. A sepsiszentgyörgyi Múzeum évkönyve, XII-XIII, 1980-1981.)
- <https://terebess.hu/keletkultinfo/lexikon/balint.html> (utolsó letöltés: 2022. június 3.)
- <https://www.facebook.com/ujgurmagyar/> (utolsó letöltés: 2022. június 3.)